

A Mixed Method Inquiry into the Representation of Gender and Gender Roles in Elementary Education Textbooks' Images

AmirMohammad Abbasi ShokatAbad^{1*} , Amin Izadpanah²

1. MA Student, Department of Curriculum Planning, Faculty of Education and Psychology, Shiraz University, Shiraz, Iran

2. Assistant Professor, Department of Foundations of Education, Shiraz University, Shiraz, Iran

ARTICLE INFO

Received: 2025/03/18

Revised: 2028/08/17

Accepted: 2025/11/15

Keywords:

Gender equality, gender justice, genderrepresentation, elementary school, Kress & van Leeuwen, content analysis

Abstract

The present study aims to examine the frequency and quality of gender representation, gender roles, and gender stereotypes in first-cycle elementary school textbooks. To this end, within a mixed-methods research design, images from eighteen elementary school textbooks (K1, K2, K3) were analyzed quantitatively to count and compare the frequency of images depicting girls and boys. In the second stage, a qualitative content analysis was conducted based on Kress and van Leeuwen's social semiotics framework to identify how gender is represented in the images. The findings revealed that 61% of the images in first-cycle elementary school textbooks depict males and 39% depict females, with only the Grade 2 mathematics textbook containing more images of females. Beyond numerical differences, the manner of representation was also unequal: men were more often depicted in active, influential, and scientific roles, whereas women predominantly appeared in traditional and dependent roles. Moreover, managerial, technical, and research occupations were mostly assigned to men, while women were depicted in caregiving and educational roles. These patterns indicate the reproduction of gender stereotypes in educational content, which may influence students' attitudes and future choices. It appears necessary to revise textbooks in line with societal transformations and dynamics, while also considering the diverse cultural context of Iranian society, so that they represent both the shared and specific capabilities of both genders more equitably and portray gender and related opportunities more fairly.

Citation: Abbasi,A.S., Izadpanah,A.(2025). A Mixed Method Inquiry into the Representation of Gender and Gender Roles in Elementary Education Textbooks' Images. *Journal of Curriculum Research*, Vol.15, No.2, Ser 30. 121-144, DOI: <https://doi.org/10.22099/jcr.2026.8491>

*. Corresponding Author: E-mail↪ address: moh.81.abbasi@gmail.com

COPYRIGHTS ©2025 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher

Extended Abstract

Introduction

Social inequality, with gender inequality as one of its most fundamental and enduring forms, has historically positioned women in subordinate roles. From a sociological perspective, the social world is gendered; emotions, needs, roles, and institutional structures are defined through gender binaries that often function to justify male dominance. A critical distinction exists between “sex,” referring to biological characteristics, and “gender,” understood as a socio-cultural construct encompassing the roles, behaviors, and expectations that society attributes to each sex. These gendered expectations are perpetuated through stereotypes—simplistic and exaggerated beliefs that restrict opportunities and foster social discrimination by prescribing how individuals should think, feel, and act as women or men.

The pursuit of justice, particularly in education, is essential for societal development. In the Iranian context, educational justice does not imply absolute equality; rather, it entails providing equal opportunities and high-quality education for all, while taking individual and cultural differences into account. Closely related is gender justice in education, which plays a pivotal role in reducing discrimination and expanding equitable opportunities. It is shaped by public culture and governmental policies and primarily concerns acquired socio-cultural gender differences rather than innate biological distinctions. In recent decades, Iranian society has undergone significant transformations, including increased urbanization and expanded access of women to higher education, resulting in a more active and dynamic presence of women in social life. However, a critical question remains: are these social transformations accurately reflected in the educational system, particularly in elementary school textbooks? Textbooks, through both textual and visual content, function as powerful pedagogical tools that can either reinforce prevailing gender stereotypes or promote equal opportunities and shared competencies. Visual

representations, in particular, serve as influential stimuli in early meaning-making processes. Exposure to gender-stereotyped content at a young age may contribute to the reproduction of inequality and the consolidation of biased perceptions.

Research Questions

- 1- To what extent and with what frequency are girls/women and boys/men represented in elementary school textbooks?
- 2- How are gender roles qualitatively represented for both sexes in elementary school textbooks?

Method

This study employed a mixed-methods dominant–less dominant design, with primary emphasis on the qualitative component. In the quantitative phase, content analysis was conducted to determine the frequency of images depicting girls/women and boys/men in elementary school textbooks. Percentages were calculated, and inter-coder reliability was assessed using Cohen’s kappa coefficient.

In the qualitative phase, six images were purposively selected to examine the nature and quality of gender role representation. Gunther Kress and Theo van Leeuwen’s visual analysis framework, grounded in social semiotics, was applied to analyze character activity, power relations, and symbolic meanings. The framework encompasses three metafunctions: ideational (representation of events and concepts), interpersonal (viewer engagement and social relations), and textual (coherence among compositional elements), with particular attention to information value, framing, and salience.

Results

The first research question examined the frequency and extent to which girls/women and boys/men are represented in primary school textbooks. The findings revealed a significant gender imbalance: 61% of the images depicted males, whereas only 39% depicted females. The sole exception was the second-grade mathematics textbook, in

which female representations outnumbered male representations; in all other textbooks, males predominated. Beyond numerical representation, contextual disparities were also evident. Women were predominantly portrayed in domestic and caregiving roles, whereas men were more frequently depicted in social and professional contexts. Qualitative analysis of the selected images indicated that gender representation largely adheres to traditional stereotypes. Men were portrayed as active, powerful, and physically capable, participating in a broad range of occupations, including scientific, managerial, and technical fields. In contrast, women were primarily depicted in dependent and caregiving roles, such as teachers or nurses, with limited representation in social or professional domains. Even in religious and social contexts, leadership roles were predominantly assigned to men, while women and girls were generally represented as learners or supporters. In educational and recreational settings, boys were more often shown engaging in active or exploratory activities, whereas girls' participation was less prominent, reinforcing restrictive perceptions of their abilities and opportunities. Overall, despite notable social transformations and increased female participation across various spheres of society, primary school textbooks continue to portray roles and activities largely in accordance with traditional gender stereotypes. Such representations may shape restrictive beliefs among students, negatively influence girls' career aspirations and self-confidence, and hinder the realization of gender equality. Revising educational content to depict diverse roles and to highlight women's competencies alongside those of men could promote educational equity, mitigate gender stereotyping, and support equal opportunities.

Discussion

Analysis of 18 textbooks across six elementary school subjects confirmed a significant gender imbalance: 61% of images depicted males and 39% depicted

females. Only in the mathematics textbook did female representations exceed male representations; in all other textbooks, males were dominant. Males were frequently portrayed as active, adventurous, and physically capable, whereas females were depicted in dependent, domestic, and caregiving roles. In sports and high-activity contexts, male participation was emphasized, while females were associated with low-activity roles. Professionally and socially, males were represented in managerial, technical, and influential positions, whereas females were largely confined to traditional or supportive roles. These representational patterns reinforce gender stereotypes, constrain women's perceived social roles, and undermine equal opportunity. To advance social and educational justice, it is imperative to revise gender representations in textbooks and media so that they reflect women's diverse capabilities and autonomous roles. Such revisions would contribute to challenging entrenched stereotypes and fostering equitable opportunities for both genders.

keywords: Gender equality, gender justice, genderrepresentation, elementary school, Kress & van Leeuwen, content analysis

واکاوی بسامد و کیفیت بازنمایی جنسیت و نقش‌های جنسیتی در تصاویر کتاب‌های درسی دوره اول دبستان: یک مطالعه ترکیبی

امیرمحمد عباسی شوکت آباد^۱، امین ایزدپناه^۲

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی، گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

۲. استادیار فلسفه تعلیم و تربیت، گروه مبانی تعلیم و تربیت، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

چکیده

تاریخچه مقاله:

هدف این پژوهش بررسی بسامد و کیفیت بازنمایی جنسیت، نقش‌های جنسیتی و کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های درسی دوره اول دبستان است. بدین منظور و در قالب پژوهشی با رویکرد ترکیبی (کمی-کیفی)، هجده کتاب دوره اول دبستان بررسی شده‌اند که بخش کیفی غالب و بخش کمی مغلوب تعیین شد. در گام نخست، تحلیل محتوای کمی با هدف شمارش و مقایسه فراوانی تصاویر دختران و پسران در کتاب‌های درسی انجام شد. یافته‌های این مرحله به‌عنوان داده‌های پشتیبان برای مرحله دوم استفاده شد. در گام دوم، تحلیل محتوای کیفی ۶ تصویر منتخب، بر اساس چهارچوب نشانه‌شناسی اجتماعی کرس و ون لیوون انجام شد تا شیوه بازنمایی جنسیت در تصاویر شناسایی شود. نتایج نشان داد که ۶۱ درصد تصاویر کتاب‌های دوره اول دبستان به مردان و ۳۹ درصد به زنان اختصاص دارد و تنها در کتاب ریاضی پایه دوم، تعداد تصاویر زنان بیش‌تر است. افزون بر تفاوت در تعداد، نحوه بازنمایی نیز نابرابر است؛ مردان بیش‌تر در نقش‌های فعال، پرنفوذ و علمی به تصویر کشیده شده‌اند، در حالی که زنان عمدتاً در نقش‌های سستی و وابسته ظاهر شده‌اند. هم‌چنین، مشاغل مدیریتی، فنی و پژوهشی اغلب به مردان اختصاص داده شده و زنان در نقش‌هایی با ماهیت مراقبتی و آموزشی نمایش داده شده‌اند. این الگوها نشان‌دهنده بازتولید کلیشه‌های جنسیتی در محتوای آموزشی است که می‌تواند بر نگرش و انتخاب‌های آینده دانش‌آموزان تأثیر بگذارد. کتاب‌های درسی باید متناسب با تحولات جامعه و با در نظر گرفتن بافت فرهنگی متکثر ایران بازنگری شوند تا بازنمایی جنسیت و فرصت‌های جنسیتی عادلانه‌تر و همراه با توانمندی‌های هر دو جنس صورت گیرد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۲۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۵/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۲۴

واژه‌های کلیدی:

برابری جنسیتی، عدالت جنسیتی، بازنمایی جنسیت، دوره دبستان، کرس و ون لیوون

استناد: عباسی شوکت آباد، ا.م.، و ایزدپناه، ا. (۱۴۰۴). واکاوی بسامد و کیفیت بازنمایی جنسیت و نقش‌های جنسیتی در تصاویر کتاب‌های درسی دوره اول دبستان: یک مطالعه ترکیبی. *مجله علمی پژوهشی «پژوهش‌های برنامه درسی»* انجمن مطالعات برنامه درسی ایران. دوره شانزدهم، شماره دوم، پیاپی ۳۰، پاییز و زمستان ۱۴۰۴. ۱۴۴-۱۲۱

DOI: <https://doi.org/10.22099/jcr.2026.8491>

* نویسنده مسئول: E-mail address moh.81.abbasi@gmail.com

COPYRIGHTS ©2025 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher

مقدمه

نابرابری اجتماعی یکی از پدیده‌های بنیادین در جوامع انسانی است که به تفاوت در جایگاه و فرصت‌های میان افراد یا گروه‌های اجتماعی اشاره دارد. یکی از کهن‌ترین و پایدارترین اشکال این نابرابری، نابرابری جنسیتی است که در طول تاریخ همواره زنان را در موقعیتی فرودست و وابسته نسبت به مردان قرار داده است (Abedini g Liaqatdar, 2013). در چنین ساختاری، زنان به‌عنوان گروهی حاشیه‌نشین شناخته می‌شوند، در حالی که مردان در موقعیتی مسلط قرار دارند. از منظر زنان، جهان اجتماعی را می‌توان جهانی جنسیتی‌شده دانست. احساسات، نیازها، نقش‌های اجتماعی، حرفه‌ها و حتی ساختار نهادهای اجتماعی بر اساس دوگانه‌های جنسیتی تعریف شده‌اند. این تعاریف اغلب برای تقویت و حفظ سلطه مردان طراحی شده‌اند و تفاوت‌های جنسیتی میان زنان و مردان به‌گونه‌ای بازنمایی می‌شوند که برتری مردان را توجیه کنند (Taghinejad et al., 2015). جامعه‌شناسان با دقت و ظرافت، بین دو مفهوم مرتبط اما متمایز، یعنی جنس^۱ و جنسیت^۲، تمایز قائل می‌شوند. جنس به ویژگی‌های بیولوژیکی و فیزیولوژیکی افراد اشاره دارد که از بدو تولد و بر اساس عوامل ژنتیکی و آناتومیک تعیین می‌شود. این ویژگی‌ها شامل تفاوت‌های فیزیولوژیکی میان زنان و مردان است درمقابل، جنسیت مفهومی اجتماعی و فرهنگی است که به نقش‌ها، رفتارها، ارزش‌ها و انتظارات اجتماعی که جامعه به هر یک از جنس‌ها نسبت می‌دهد، اشاره دارد (Shafieiet al. 2021). جنسیت در واقع مجموعه‌ای از باورها و هنجارهای اجتماعی است که در طول زمان و در جوامع گوناگون شکل گرفته و به افراد می‌آموزد که چگونه به‌عنوان زن یا مرد رفتار کنند، ببینند و احساس کنند. در این چهارچوب، نقش‌های جنسیتی به‌عنوان الگوهای رفتاری و انتظارات اجتماعی تعریف می‌شوند که جامعه برای هر یک از جنس‌ها تعیین می‌کند. این نقش‌ها اغلب بر پایه کلیشه‌های جنسیتی شکل می‌گیرند؛ کلیشه‌هایی که مجموعه‌ای از باورهای ساده‌انگارانه و اغراق‌آمیز درباره ویژگی‌ها و توانایی‌های زنان و مردان هستند. کلیشه‌های جنسیتی دامنه انتظارات جامعه از افراد را محدود کرده و مانع ایجاد فرصت‌های برابر برای همه می‌شوند. در چنین شرایطی، تحقق عدالت، به‌ویژه در حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی، ضرورتی انکارناپذیر است. عدالت مفهومی چندبُعدی است که در زمینه‌ها و حوزه‌های گوناگونی نمود پیدا می‌کند؛ یکی از مهم‌ترین این حوزه‌ها، تعلیم و تربیت است که از بنیادی‌ترین ارکان تحقق برابری و توسعه انسانی به شمار می‌رود. کنشگران، توسعه عدالت جنسیتی را معادل «توانمندسازی زنان» در نظر می‌گیرند (Kabir, 2010). عدالت در زمینه‌ها و مفاهیم گوناگونی نمود پیدا می‌کند، یکی از این مفاهیم، تعلیم و تربیت است که از بنیادی‌ترین موضوعات این حوزه به شمار می‌رود. چرا که جوامع از طریق آموزش و پرورش به دنبال ایجاد تغییر هستند، و یکی از تغییراتی که در پی آن هستند، تحقق عدالت است. عدالت مصداق‌های گوناگونی دارد که در این بحث مورد توجه قرار می‌گیرند، ۱. عدالت تربیتی و ۲. عدالت جنسیتی

۱. عدالت تربیتی: بر اساس مبانی نظری تحول بنیادین آموزش و پرورش،^۳ در آموزه‌های اسلامی «عدالت» اساسی‌ترین ارزش اخلاقی و اجتماعی به شمار می‌رود. این مبانی نظری، «عدالت محوری» را یکی از ویژگی‌های جامعه‌ی صالح معرفی می‌کند. در تعریف عدالت تربیتی، آمده است که این مفهوم هرگز به معنای برابری مطلق و مواجهه یکسان با همه متریبان و نادیده گرفتن خصوصیات متفاوت آنان نیست. برای تحقق عدالت تربیتی، لازم است هم به ویژگی‌های مشترک

^۱. Sex

^۲. Gender

^۳. این مبانی در کتاب مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰) که از سوی وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران منتشر شده به‌طور مبسوط بیان شده‌است

و هم به تفاوت‌های متریبان و مربیان توجه شود و میزان کوشش و نتایج به‌دست‌آمده نیز در نظر گرفته شود. از این رو، در فرایند تربیت، باید از یک‌سو فرصت‌های برابر برای همگان بر اساس ویژگی‌های مشترک فراهم گردد و از سوی دیگر، تفاوت‌های فردی (میان‌فردی و درون‌فردی)، فرهنگی و اجتماعی در ارائه آموزش کیفی برای همه‌ی متریبان مورد توجه قرار گیرد. براین اساس، عدالت تربیتی به معنی «برخورد یکسان» نیست بلکه مترادف ایجاد فرصت‌های برابر و ارائه آموزش باکیفیت برای همه است (Izadpanah, 2022).

۲. عدالت جنسیتی: عدالت جنسیتی در آموزش، نقشی محوری در گسترش عدالت در سایر حوزه‌های زندگی ایفا می‌کند. با این حال، تحقق این عدالت به شدت تحت تأثیر فرهنگ عمومی و باورهای جامعه است. با این وجود، اقدامات حکومتی از طریق قوانین و مقررات مرتبط، تأثیر بسزایی بر این روند دارد. وضع قوانین بین‌المللی و داخلی می‌تواند به پیشرفت یا پسرفت عدالت جنسیتی کمک شایانی کند. در عدالت جنسیتی، جنسیت نباید به عنوان دلیلی برای تبعیض در دسترسی به منابع و فرصت‌های آموزشی مورد استفاده قرار گیرد. در واقع، جنسیت در کنار عواملی مانند قومیت و نژاد، به عنوان یکی از عوامل مهم تبعیض آموزشی شناخته می‌شود (Esmaeilg Sorkh, 2007). یکی از عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری بی‌عدالتی جنسیتی، نحوه عملکرد نظام آموزش و پرورش است. با وجود اینکه آموزش و پرورش ظرفیت ایفای نقشی بنیادین در ترویج ارزش‌های طبقه حاکم و درونی‌سازی آن‌ها را دارد، تأثیر تبعیض جنسیتی در این عرصه بر سایر جنبه‌های زندگی اجتماعی، به‌ویژه اشتغال، انکارناپذیر است. زنان حتی در شرایطی که از فرصت‌های تحصیلی یکسانی برخوردار باشند، هنگام ورود به حوزه‌های اجتماعی، از جمله بازار کار، همچنان با تبعیض مواجه هستند. از این رو می‌توان گفت عوامل مؤثر در جنسیت به دو دسته تقسیم می‌شوند: عوامل ذاتی و عوامل اکتسابی. عوامل ذاتی شامل تفاوت‌های زیستی و کالبدشناختی هستند که معمولاً از آن‌ها به‌عنوان تفاوت‌های فیزیکی یا جنس یاد می‌شود، این تفاوت‌ها ذاتاً جنبه عدالت‌پذیری ندارند. درمقابل عوامل اکتسابی که دربرگیرنده تفاوت‌های روان‌شناختی، اجتماعی و فرهنگی‌اند، همان جنسیت محسوب می‌شوند و عدالت در این حوزه معنا می‌یابد (Yadollahi et al, 2019).

جامعه امروز ایران یکی از پویاترین جوامع خاورمیانه به لحاظ توانمندی‌های آموزشی و خواسته‌های مدنی است. زنان در دهه‌های گذشته، به واسطه دسترسی به آموزش عالی و تلاش برای دستیابی به موقعیت‌های شغلی، اجتماعی و حتی سیاسی بخشی مهم از این پویایی را ایجاد کرده‌اند. رشد شهرنشینی و تغییر مناسبات میان گروه‌های جامعه به رشد انتظارات زنان از جامعه و جامعه از زنان دامن زده است و زمینه ساز حضور پررنگ‌تر زنان در جامعه بوده است. اگرچه ممکن است زنان بر این باور باشند که هنوز در مقایسه با مردان مورد تبعیض هستند، اما تردیدی در تغییر چشم‌گیر نمود زنان در فعالیت‌های متنوع جامعه ایران وجود ندارد، اما آیا این تغییر و این انتظارات و آرزوها در نظام آموزشی نیز بازنمایی می‌شود؟ آیا دانش‌آموزان -دختر و پسر- شاهد این واقعیت اجتماعی در محتوای آموزشی خود هستند و آیا برای زندگی و فعالیت در جامعه‌ای که فرصت و احترام برابر برای هر دو جنس و بازشناسی متقابل بین آنها -برپایه مناسبات و زمینه‌های فرهنگی، در کنار درک واقعیت‌های پیش رو و تحول‌خواه- را فراهم می‌سازد؟ یا شاهد نوعی نگاه مبتنی بر برتری جنسیتی و فرودست‌انگاری زنان مبتنی بر کلیشه‌های جنسیتی هستیم؟ اینها مسائل بنیادینی است که پاسخ به آنها نیازمند کاوش در محتوا، فعالیت‌ها و سیاست‌های آموزشی است.

کلیشه‌ها در محتواهای آموزشی، به خصوص کتاب‌های درسی -که اغلب به‌طور ناخودآگاه بر ادراکات و تصمیم‌گیری‌ها اثر می‌گذارند- به دو شکل اصلی بازنمایی می‌شوند: نوشتار و تصویر. تصاویر، در سال‌های آغازین آموزش، محرک قوی‌تری برای انتقال و ساخت معنا به‌شمار می‌شوند. قرار گرفتن در معرض کلیشه‌های جنسیتی در

سنین آغازین آموزش به واسطه کتاب‌های درسی، می‌تواند به بازتولید نابرابری و تثبیت کلیشه‌ها منجر شود؛ در مقابل، قرار گرفتن در معرض محتوایی که فرصت‌های برابر را برای هر دو جنس نمایش می‌دهند و بازنمایاننده توانایی‌های مشترک و اختصاصی هر یک از دو گروه هستند می‌تواند به رشد هویت جنسی و احترام متقابل به جنس مقابل کمک کند. با توجه به اهمیت این موضوع، و همین‌طور انگشت‌شمار بودن پژوهش‌های داخلی موجود -که در بخش پیشینه به آن می‌پردازیم- به نظر می‌رسد پرداختن به مساله شیوه بازنمایی جنسیت در تصاویر کتاب‌های درسی بینشی تازه در این راه به ما بدهد. از این روی، پژوهش حاضر با تمرکز بر تحلیل کیفی و کمی تصاویر کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، در تلاش است تا نقش تصویرهای کتاب‌ها درسی دوره دبستان را در بازنمایی جنسیت و نیز بازتولید یا به چالش کشیدن کلیشه‌های جنسیتی بررسی کند. مبتنی بر هدف پژوهش، دو پرسش اصلی پژوهش عبارتند از:

۱. دختران/زنان، پسران/مردان به چه میزان و با چه بسامدی در کتاب‌های درسی دوره اول ابتدایی بازنمایی شده‌اند؟

۲. کیفیت و شیوه بازنمایی نقش‌های جنسیتی هر دو جنس در کتاب‌های درسی دوره اول ابتدایی چگونه است؟

پیشینه پژوهش

یافته‌های پژوهش (Jatiswara & Mambu, 2024) که به بررسی نابرابری و کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های آموزشی زبان انگلیسی در مدارس اندونزی پرداخته‌اند حاکی از نابرابری‌ها و کلیشه‌های جنسیتی فراوان در این کتاب‌ها است؛ مردان عمدتاً در نقش‌هایی با فعالیت سنگین نشان داده می‌شوند درحالی که زنان در نقش‌هایی بازنمایی شده‌اند که به صبوری و شکیبایی نیاز دارد، مانند معلمی، آرایشگر و پرستار نمایش شده بودند. لیندر و ماکاروآ در پژوهشی به بررسی دیدگاه‌های دختران جوان درباره الگوهای زن معرفی شده در کتاب علوم دوره متوسطه کشور سوئیس پرداختند، نتایج نشان داد که به جزء ماری کوری، سایر دانشمندان زن برای این دانش آموزان تقریباً ناشناخته بود، که این امر باعث تقویت تصور مردانه بودن فیزیک می‌شود (Lindner & Macarao, 2024)

پژوهش (Kosira & Lakshminarayan, 2022) ساختارهای کلیشه‌ای جنسیتی کتاب علوم اجتماعی نظام آموزشی هند را بررسی کرده و نشان می‌دهد که ساختارهای جنسیتی به تصویر کشیده شده در کتاب‌های درسی پدرسالاری و تعصب جنسیتی را تقویت می‌کنند، تلاش کمی برای نمایش فعالیت‌های زنان صورت گرفته و فضای محدودی برای تقویت بازاندیشی جنسیتی و بحث‌های اجتماعی فراهم شده است که این امر تنها به ماندگاری برداشت‌های کلیشه‌ای از نقش‌های جنسیتی در جامعه هند کمک می‌کند. پژوهش (Aivelo et al, 2022) که کلیشه‌های جنسیتی را در کتاب‌های درسی زیست‌شناسی و علوم اجتماعی نظام آموزشی فلاند بررسی کرده، نشانگر کاهش کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های درسی علوم اجتماعی و زیست‌شناسی است. پژوهش (Wafa, 2021) به بررسی کلیشه‌های تقویت شده در کتاب‌های درس زبان عربی در پایه‌های اول تا سوم کشور مصر پرداخته و نشان می‌دهد این کتاب‌ها عمدتاً مرد محور بوده و نویسندگان و شاعران زن تقریباً هیچ حضوری نداشتند. مقاله (Tillusi et al, 2020) که به بررسی شغل و کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های زبان انگلیسی مدارس یونان پرداخته نشان می‌دهد که کلیشه‌های جنسیتی به‌ویژه در کتاب‌های درسی پایه پنجم و ششم وجود دارند. هم‌چنین، ارجاعات و تصاویر نشان دهنده مردانی است که مشاغل خاصی را انجام می‌دهند و سهم آنان به طور قابل توجه بیش‌تر از تصاویر مرتبط با زنان است. یافته‌های پژوهش (Islam & Asadullah, 2018) که به بررسی و مقایسه تحلیل محتوای کتاب‌های زبان انگلیسی مقطع راهنمایی در کشورهای مالزی،

اندونزی، پاکستان و بنگالدش، در زمینه کلیشه‌های جنسیتی پرداخته نشان می‌دهد که زنان همواره در مشاغل سطح پایین هستند و مردان شغل‌های مهم جامعه را برعهده دارند. مطالعه (Lee & Collins, 2010) یک تحلیل مقایسه‌ای از کتاب‌های درسی زبان انگلیسی در استرالیا و هنگ کنگ ارائه داده و بررسی می‌کند که چگونه جنسیت در این منابع آموزشی ساخته و بازنمایی می‌شو. این مطالعه از تحلیل محتوا برای شمارش فراوانی بازنمایی‌های مردان و زنان و از تحلیل گفتمان انتقادی برای بررسی معانی عمیق‌تر استفاده کرده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که مردان بیش‌تر نمایش داده شده‌اند و اغلب با نقش‌های عمومی، حرفه‌ای و رهبری مرتبط هستند، درحالی‌که زنان بیش‌تر در موقعیت‌های خانگی و تابع به تصویر کشیده شده‌اند. مطالعه نتیجه می‌گیرد که با وجود برخی پیشرفت‌ها، کتاب‌های درسی همچنان سلسله‌مراتب سنتی جنسیتی را بازتولید می‌کنند.

در میان پژوهش‌های داخلی، نتایج پژوهش (Nokhostin & Alimorad, 2022) که به تحلیل فارسی بیاموزیم پرداخته نشان می‌دهد که نقش و حضور زنان بیش‌تر در فعالیت‌های روزمره بود تا کارهای رسمی ولی بر خلاف آن حضور مردان بیش‌تر در فعالیت‌های رسمی حضور داشتند. تحلیل کتاب‌های علوم تجربی دوره ابتدایی از منظر عدالت جنسیتی که (Ghaderi & Kondari, 2020) بدان پرداختند، نشان می‌دهد که تصاویر کتب مذکور به طور تقریباً یکسان به جنسیت دختر و پسر پرداخته‌است و تبعیض جنسیتی قابل توجهی مشاهده نمی‌شود. مطالعه (Mehran et al, 2016) که بررسی کلیشه‌های جنسیتی در کتاب ادبیات فارسی پرداخته نشان می‌دهد در کتاب‌های درسی سال اول دبیرستان کلیشه‌های جنسیتی به‌وفور یافت می‌شود و چهره ارائه‌شده از زن و مرد در این کتاب‌ها با واقعیت‌های اجتماعی سازگار نیستند. بنابر این تحقیق، دختران در متون درسی یاد می‌گیرند که پسران توانا‌تر از آنان در کارهای عملی و فنی هستند. نتایج پژوهش (Marzouqi & Mansouri, 2015) که به تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های دوره ابتدایی از منظر جهت‌گیری جنسی پرداخته نشان می‌دهد که زنان معمولاً در نقش افرادی احساسی و زبردست و مردان با ویژگی‌های شخصیتی خردمحور و دستوردهنده ظاهر شده‌اند. افزون بر این، در رابطه با نقش‌های شغلی، مردان در مشاغل بیرون از خانه و زنان در قالب مشاغل مربوط به خانه‌داری یا حداکثر در مشاغل آموزگاری و پرستاری ایفای نقش کرده‌اند. در مطالعه (Boroujerdi & Arjumandifar, 2014) نشانه‌های تصویری کتاب علوم اجتماعی و فارسی دوره ابتدایی بررسی شده‌اند و یافته‌ها حاکی از آن است که مادر به عنوان نقش محوری در خانواده همیشه به صورت رنگی آبی که آرامش دهنده هست نشان داده می‌شود. از لحاظ کاربرد روش کرس و ون لیوون در بررسی تصاویر کتاب‌های درسی، که در پژوهش پیش رو نیز به کار رفته، می‌توان از مقاله (Aghaei Nezhad et al, 2024) یاد کرد که با بررسی کتاب‌های درس عربی متوسطه، نشان می‌دهند تصاویر کتاب‌های بررسی‌شده بیش‌تر مفهومی بوده و توازن لازم با تصاویر روایتی ندارند. در فرآینش تعاملی، الگوی تماس منطقی است، اما در فاصله و زاویه دید تناقض‌هایی دیده می‌شود. هم‌چنین، نیمی از تصاویر از الگوی رایج ترکیب‌بندی پیروی نکرده و تناسب متن و تصویر نیز در حد ایده‌آل نیست. این موارد بر درک و کارایی آموزشی تصاویر تأثیر منفی دارند و نیازمند اصلاح هستند.

مرور پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که تبعیض جنسیتی در کتاب‌های درسی بسیاری از نظام‌های آموزشی جهان مشاهده می‌شود. آنچه به عنوان نکته برجسته و مشترک عموم این پژوهش‌ها می‌توان استنتاج کرد، تضاد میان نقش‌های ترسیم‌شده در کتاب‌های درسی و واقعیت‌های موجود در جامعه است. به بیان دیگر، با وجود تنوع نقش‌هایی که هر دو جنس در جامعه ایفا می‌کنند، محتوای کتاب‌های درسی همچنان برخی مشاغل را به یک جنس خاص محدود کرده است. تمرکز بر پژوهش‌های داخلی نیز نشان می‌دهد پژوهش‌هایی که به بررسی نوع و کیفیت کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های

درسی پرداخته‌اند کم‌شمار است. با توجه به تغییر مداوم محتوای کتاب‌های درسی در کنار پویایی‌های سریع اجتماعی و مدنی جامعه ایران در سال‌های اخیر، ضروری است محتوای این کتاب‌ها برای پایش موضوع‌های گوناگون و حساس، از جمله بررسی بازنمایی جنسیت و نقش‌های جنسیتی، به صورت مداوم صورت گیرد. از این منظر، پژوهش پیش رو به این ضرورت و شکاف پژوهشی مرتبط با آن توجه داشته است.

روش پژوهش

این پژوهش با رویکرد ترکیبی از نوع غالب-کم‌غالب (dominant-less dominant) با غلبه بخش کیفی انجام شده است. برای مرحله کمی این پژوهش، از تحلیل محتوا به عنوان یک روش نظام‌مند برای کمی‌سازی الگوهای داده‌های تصویری استفاده شده است، که آن را به روشی مؤثر برای ارزیابی بازنمایی جنسیتی تبدیل می‌کند (Krippendorff, 2018). با پیروی از برخی مطالعات پیشین در زمینه تحلیل کتاب‌های درسی، (Blumberg^۱, 2008; Lee & Collins, 2010) تعداد تصاویر مربوط به پسران/مردان و دختران/زنان در کتاب‌های درسی منتخب (شامل تمام کتاب‌های درسی دوره اول دبستان منتشرشده در سال ۱۴۰۲) شمارش شد. سپس فراوانی بازنمایی‌های هر دو جنس محاسبه و به درصد تبدیل شد تا میزان بازنمایی جنسیتی هر دو گروه زنان و مردان مشخص شود. برای اطمینان از پایایی میان کدگذاران، یک پژوهشگر دوم به‌طور مستقل بخشی از داده‌ها را کدگذاری کرد و شاخص کاپای کوهن برای اندازه‌گیری توافق میان کدگذاران مورد استفاده قرار گرفت (Neuendorf, 2017). این مرحله کمی بنیانی را برای تحلیل کیفی بعدی فراهم کرده است که به بررسی کیفیت یا چگونگی بازنمایی جنسیت و نقش‌های جنسیتی می‌پردازد. در بخش کیفی پژوهش، شش تصویر از میان تمام تصاویر کتاب‌های مورد بررسی به صورت هدفمند انتخاب شدند و به‌منظور تحلیل عمیق مضامین پنهان تصاویر با استفاده از رویکرد تحلیل تصاویر کرس و ون لیوون مورد واکاوی قرار گرفتند. چهارچوب دستور زبان تصویری کرس و ون لیوون (Kress & Van Leeuwen, 2006) استفاده شده است. چهارچوب کرس و ون لیوون که بر نشانه‌شناسی اجتماعی استوار است، می‌تواند در تحلیل کتاب‌های درسی برای مطالعه چگونگی بازنمایی نقش‌های جنسیتی به کار رود؛ مانند اینکه آیا مردان و زنان در نقش‌های فعال یا منفعل تصویر شده‌اند، چگونه روابط قدرت از راه موقعیت‌دهی افراد منتقل می‌شود، چه معانی نمادینی در تصاویر نهفته است.

رویکرد نظام‌مند کرس و ون لیوون برای تحلیل تصاویر، بر سه فرانش استوار است. الف) فرانش بازنمایی (ideational)، که به بازنمایی رویدادها و پدیده‌های جهان بیرون و درون ما می‌پردازد، یعنی اینکه تصویر چه چیزی را نشان می‌دهد و چه معنایی را منتقل می‌کند. تصاویر می‌توانند روایی (نمایش تعاملات) یا مفهومی (نشان دادن نمادها) باشند. ب) فرانش تعاملی یا بین‌فردی (interpersonal) - که تعاملات اجتماعی را به روابط اجتماعی میان افراد تبدیل می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه تصویر از راه جهت نگاه شخصیت‌ها، اندازه قاب و زاویه دید با بیننده ارتباط برقرار می‌کند. ج) فرانش متنی (textual) که بر اساس آن تمام عناصر متن با یکدیگر و با محیط بیرون خود ارتباط منسجمی برقرار می‌کنند (ibid, 13-14). این فرانش سه نظام اصلی دارد: ۱. ارزش اطلاعاتی: جایگاه عناصر در تصویر بر معنای

^۱ پژوهش (Blumberg 2008) از این بحث می‌کند که تعصب جنسیتی در کتاب‌های درسی به‌عنوان یک مانع پنهان برای برابری آموزشی عمل می‌کند. این مطالعه نمونه‌های بین‌المللی گوناگونی را بررسی کرده است که نشان می‌دهند کتاب‌های درسی به‌طور سیستماتیک زنان را کمتر نشان می‌دهند یا آن‌ها را در نقش‌های سنتی، منفعل و وابسته تصویر می‌کنند. بلومبرگ تأکید می‌کند که این تعصب، هنجارهای جنسیتی کلیشه‌ای را تقویت کرده و فرصت‌های دختران را از راه شکل‌دهی به آرمان‌ها و ادراکات آن‌ها از خود محدود می‌کند.

آن تأثیر دارد. سمت چپ معمولاً نمایانگر اطلاعات شناختی شد و سمت راست نشان دهنده اطلاعات جدید است. ۲. مرزهای بصری، که عناصر را از هم جدا یا مرتبط می‌کنند. ۳. برجستگی: اندازه، روشنایی و کنتراست بر اهمیت عناصر در تصویر تأثیر می‌گذارند (Rezaei & Sojoudi, 2015). برای افزایش اطمینان‌پذیری (trustworthiness) یافته‌ها در بخش کیفی نیز از روش بازبینی همکاران (peer review) استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

۱- میزان/بسامد بازنمایی جنسیت

پرسش اول پژوهش متوجه این مساله بود که دختران/زنان، پسران/مردان به چه میزان در کتاب‌های درسی دوره اول ابتدایی بازنمایی شده‌اند؟ جدول‌های زیر بسامد بازنمایی هر دو جنس را به تفکیک پایه‌های سه گانه نشان می‌دهند.

جدول ۱. میزان بازنمایی جنسیت در پایه اول ابتدایی

عنوان کتاب	تعداد (پسر، مرد، پیرمرد)	درصد	تعداد (دختر، زن، پیرزن)	درصد	تعداد کل
قرآن	۶۹	۵۷	۵۲	۴۳	۱۲۱
فارسی	۲۱۷	۵۴	۱۸۴	۴۶	۴۰۱
نگارش	۱۲	۶۰	۸	۴۰	۲۰
علوم	۱۱۹	۵۹	۷۷	۴۱	۱۹۶
ریاضی	۱۳۰	۵۹	۸۷	۴۱	۲۱۷
مجموع	۵۴۷	۵۷	۴۰۸	۴۳	۹۵۵

جدول ۲. میزان بازنمایی جنسیت در پایه سوم ابتدایی

عنوان کتاب	تعداد (پسر، مرد، پیرمرد)	درصد	تعداد (دختر، زن، پیرزن)	درصد	تعداد کل
قرآن	۸۶	۶۳	۵۱	۳۷	۱۳۷
هدیه آسمان	۵۳	۶۰	۳۴	۴۰	۸۷
فارسی	۱۱۵	۶۷	۵۵	۳۳	۱۷۰
نگارش	۸	۷۲	۳	۲۸	۱۱
علوم	۱۱۱	۶۱	۷۱	۳۹	۱۸۲
ریاضی	۹۱	۴۷	۱۰۰	۵۳	۱۹۱
مجموع	۴۶۴	۵۹	۳۱۴	۴۱	۷۷۸

جدول ۳. میزان بازنمایی جنسیت در پایه سوم ابتدایی

عنوان کتاب	تعداد (پسر، مرد، پیرمرد)	درصد	تعداد (دختر، زن، پیرزن)	درصد	تعداد کل
قرآن	۵۰	۶۳	۲۰	۳۷	۷۰
هدیه‌های آسمان	۱۴۸	۷۶	۴۶	۲۴	۱۹۴
فارسی	۱۴۳	۷۷	۴۳	۲۳	۱۸۶
نگارش	۲۹	۶۵	۱۵	۳۵	۴۴
علوم اجتماعی	۲۵۱	۵۹	۱۷۱	۴۱	۴۲۲
علوم تجربی	۷۹	۶۶	۳۹	۴۴	۱۱۸
ریاضی	۱۱۰	۵۳	۹۴	۴۷	۲۰۴
مجموع	۸۸۰	۶۴	۴۷۸	۳۶	۱۳۵۸

جدول ۴. میزان نقش‌های جنسیتی در پایه اول ابتدایی

عنوان کتاب	حضور در منزل (پسر، مرد، پیرمرد)	حضور در جامعه (پسر، مرد، پیرمرد)	حضور در منزل (دختر، زن، پیرزن)	حضور در جامعه (دختر، زن، پیرزن)
قرآن	۴	۱۵	۹	۴
فارسی	۹	۸۰	۱۷	۴۰
نگارش	۰	۰	۰	۰
علوم	۴	۱۴	۸	۳
ریاضی	۴	۲۷	۹	۲
مجموع	۲۱	۱۳۶	۴۳	۴۷

جدول ۵. میزان نقش‌های جنسیتی در پایه دوم ابتدایی

عنوان کتاب	حضور در منزل (پسر، مرد، پیرمرد)	حضور در جامعه مذکر (پسر، مرد، پیرمرد)	حضور در منزل مونث (دختر، زن، پیرزن)	حضور در جامعه مونث (دختر، زن، پیرزن)
قرآن	۷	۲۴	۹	۹
هدیه‌های آسمان	۶	۱۹	۱۰	۵
فارسی	۷	۳۱	۹	۱۱
نگارش	۱	۱	۱	۰
علوم	۰	۱۱	۱	۴

ریاضی	۰	۱	۰	۱
مجموع تفکیکی کل جنسیت‌ها	۲۱	۸۷	۳۰	۳۰

جدول ۶. میزان نقش‌های جنسیتی پایه سوم ابتدایی

عنوان کتاب	حضور در منزل (پسر، مرد، پیرمرد)	حضور در جامعه (پسر، مرد، پیرمرد)	حضور در منزل دختر، زن، پیرزن	حضور در جامعه (دختر، زن، پیرزن)
قرآن	۶	۱۱	۱۲	۳
هدیه‌های آسمان	۳	۱۸	۵	۵
فارسی	۱	۱۴	۵	۳
نگارش	۰	۲	۱	۱
علوم اجتماعی	۵	۱۶	۱۵	۹
علوم تجربی	۰	۱۳	۴	۳
ریاضی	۲	۳	۴	۰
مجموع تفکیکی کل جنسیت	۱۷	۷۷	۴۶	۲۴

جدول‌های بالا بر اساس تعداد تصاویر و نشانگان کل جنسیت‌های کتاب‌های درسی دوره ابتدایی اول تا سوم رسم شده‌اند. نتایج نشان داده است که بازنمایی تصاویر و نشانگان در جنس مذکر (مردان/پسران) بیش‌تر از جنس مونث (زنان/دختران) و برابر با ۶۱ درصد بوده است، در حالی که سهم جنس مونث از میان ۱۸ کتاب تنها ۳۹ درصد بوده است. هم‌چنین، از میان کتاب‌هایی که در پایه‌های اول تا سوم ابتدایی تدریس می‌شد، تنها در کتاب ریاضی پایه دوم تعداد تصاویر و نشانگان مونث بیش‌تر مشاهده شد، در حالی که در سایر کتاب‌ها جنس مذکر اکثریت تصاویر را به خود اختصاص داده بود. مهم‌ترین مسئله‌ای که در بررسی تعداد تصاویر مشاهده شد، عدم تساوی میزان بازنمایی هر یک از جنسیت‌ها در داخل منزل و جامعه بود. بیش‌ترین میزان حضور زنان در منزل بود و حضور مردان کم‌تر مشاهده شد، در حالی که بیش‌ترین حضور مردان در جامعه بود و زنان نسبتاً کم‌تر حضور داشتند. نحوه بازنمایی جنسیت‌ها هم‌چنین، دارای نکات کلیشه‌ای فراوان بود. با وجود حضور زنان در جامعه، آنان تنها در نقش‌هایی مانند معلم یا پرستار بازنمایی شده بودند، در حالی که مردان در طیف گسترده‌ای از مشاغل، از جمله پزشک، مهندس، پرستار، معلم، نانوا و کاسب، بازنمایی شده بودند. این وضعیت می‌تواند باعث شکل‌گیری کلیشه‌های جنسیتی در ذهن دانش‌آموزان شود، به‌طوری که گمان کنند هر جنس تنها قادر به فعالیت در حوزه‌های خاص است.

۲- کیفیت بازنمایی جنسیت و کلیشه‌های جنسیتی

آموزش و پرورش نقش مهمی در شکل‌دهی شخصیت افراد و پرورش فردی و اجتماعی آنان، به‌ویژه در سال‌های اولیه تعلیم و تربیت، داشته است. در گذشته، تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی، نقش‌ها را به‌وضوح تفکیک می‌کرد،

اما با گسترش آموزش، به‌ویژه آموزش عالی، در جامعه ایران، نقش و حضور زنان در مقایسه با گذشته تغییر کرده و سهم آنان در عرصه‌های گوناگون افزایش یافته است. با این حال، بر اساس بررسی انجام‌شده، دریافت شده است که بیش‌تر تصاویر کتاب‌های درسی ابتدایی همچنان وظایف جنسیتی را بر اساس الگوهای سنتی بازنمایی کرده‌اند. برای مثال، نقش‌های اجتماعی و خرید را به پسران و وظایف خانه‌داری و نظافت را به دختران اختصاص داده‌اند. کلیشه‌های جنسیتی در این کتاب‌ها، به‌ویژه در حوزه‌های هنری و حرفه‌ای، به‌وضوح مشاهده شده‌اند. زنان غالباً در نقش‌هایی چون معلم یا پرستار نمایش داده شده‌اند، در حالی که تصاویر اندکی از آنان در موقعیت‌های مدیریتی یا علمی وجود داشته است. این بازنمایی توانسته است ذهن دانش‌آموزان را محدود کرده و کلیشه‌های سنتی را تقویت کرده باشد. هم‌چنین، تصاویر کتاب‌های درسی اغلب زنان را در نقش‌هایی نظیر مصرف‌کننده و مردان را در نقش‌های فعال‌تر مانند فروشنده یا مدیر به تصویر کشیده‌اند که باورهای محدودکننده‌ای را ایجاد کرده است. در کتاب‌های دینی، مادر به‌عنوان الگویی ایثارگر و معنوی معرفی شده است که توانسته است دختران را به پذیرش نقش‌های سنتی سوق داده باشد. معرفی قهرمانان زن و مرد نیز در این کتاب‌ها متوازن نبوده است. بر همین اساس، برای فهم چگونگی بازنمایی نقش‌های هر دو جنس، از میان تمام تصاویر کتاب‌های سه پایه، شش تصویر از کتاب‌های قرآن، بخوانیم و بنویسیم، علوم تجربی، هدیه‌های آسمان و علوم اجتماعی برای بررسی کیفیت بازنمایی نقش‌ها و کلیشه‌های جنسیتی انتخاب شده‌اند.

نمونه نخست: فارسی پایه دوم

۱. معنای بازنمودی (الگوی بصری، چیدمان-اشیا-اجزای همراه)

تصویر ۱. فارسی پایه دوم-ص ۱۳

از نظر ساخت روایی، چهارکنشگر در این تصویر مشاهده می‌شود. نخست پدر که در مزرعه مشغول به کار است و در تلاش است تا بوته‌ای را از زیر زمین بیرون بکشد، تصویر نشانگر نقش سنتی پدر در خانواده است. کنشگر بعدی که با فاصله بسیار دوری تصویرگری شده است که حال دویدن و کمک به پدر است و بیانگر نقش مددکاری یک مادر را در خانواده به تصویر می‌کشد. کنشگرهای سوم و چهارم که فرزندان این خانواده هستند به صورت سایه و بسیار دور تصویرگری شده‌اند و با وجود نقش یاری‌رسانی که در این مزرعه دارند به حاشیه رفته‌اند. آنچه این تصویر قصد نمایش آن را داشته نمایش یک خانواده کشاورز و روستایی که برای رفع نیاز خود کوشش بسیاری می‌کنند.

۲. معنای تعاملی (تماس-فاصله‌ی اجتماعی-نگرش)

تصویر کم‌ترین تعامل را با مخاطب دارد و نگاه شخصیت‌ها غیرمستقیم است، به طوری که بیننده صرفاً نقش ناظر را ایفا می‌کند. فاصله شخصیت‌ها بر اساس جنسیت متفاوت است؛ مرد بسیار نزدیک تصویرگری شده و زن و فرزندان در فاصله‌ای دور و به صورت سایه نمایان شده‌اند. این امر بیانگر کم‌ارزش جلوه دادن نقش زن و تأکید بیش‌تر بر نقش مردان است. زاویه دید تصویر بر نقش پدر خانواده تمرکز دارد و تصویر از پایین گرفته شده که قدرت و تسلط پدر به عنوان جنس مذکر را نشان می‌دهد. هم‌چنین، زن و فرزندان از بالا و در فاصله‌ای دور تصویر شده‌اند که ضعف جایگاه جنس زن را نمایش می‌دهد.

۳. بازنمود کلیشه در جامعه

۱. ضعف جایگاه جنس زن و وابستگی او به مردان.
۲. تصویر مردان به عنوان جنس قوی که دیگران به آن وابسته‌اند.
۳. در جوامع امروزی، زن و مرد در تأمین نیازهای خانواده برابر هستند و در سطوح کلان جامعه نیز تأثیر مشابهی دارند. با این حال، هنگام تعریف و تمجید از فعالیت‌هایشان، زن کم‌تر مورد توجه قرار می‌گیرد، در حالی که مردان با تلاش مشابه بیش‌تر مورد توجه قرار می‌گیرند.

نمونه دوم: علوم تجربی پایه اول

تصویر ۲. علوم تجربی پایه اول

۱. معنای بازنمودی (الگوی بصری، چیدمان-اشیا-اجزای همراه)

نمونه از نظر ساخت روایی شامل ۸ شخصیت پسر است که در حال کاوش و جست‌وجو در طبیعت هستند. کنش آنان بازی کودکانه و اکتشاف محیط طبیعی را نشان می‌دهد. شخصیت‌ها ارتباط محدودی با یکدیگر دارند و هر یک مشغول فعالیت خود است، که بازتاب ویژگی کودکان در

سنین پایین‌تر است که تعامل محدودی با اجتماع دارند. لباس‌های پسران متنوع است و نکته برجسته دیگر، نبود شخصیت مونث در تصویر است، که کمبود نمایندگی جنس زن را نشان می‌دهد.

۲. معنای تعامل اجتماعی (تماس-فاصله‌ی اجتماعی-نگرش)

تصویر هیچ تعامل مستقیمی با بیننده ندارد و شخصیت‌ها به سمت زاویه‌ای خارج نگاه می‌کنند. پیکر افراد از دور تصویر شده است، که نشان‌دهنده محدود بودن تعامل اجتماعی آنان است.

زاویه دید تصویر از بالا و در فاصله‌ای دور ترسیم شده، که عدم برقراری ارتباط با بیننده را برجسته می‌کند. نکته قابل توجه دیگر، نبود شخصیت مونث در تصویر است که نمونه‌ای آشکار از تبعیض جنسیتی به‌شمار می‌آید. روحیه کاوشگری به نقش مذکر نسبت داده شده و با وضعیت برابر زن و مرد در جامعه معاصر همخوانی ندارد.

۳. بازنمود کلیشه‌های جنسیتی در جامعه

محدودیت نقش‌های اجتماعی دختران: حذف دختران از تصویر، فعالیت‌های کاوشگرانه را مختص پسران نشان می‌دهد و الگوهای ذهنی محدودکننده‌ای برای دختران ایجاد می‌کند.

تثبیت کلیشه‌های جنسیتی: تصویر، فعالیت‌های بیرونی را به پسران و کارهای آرام را به دختران نسبت می‌دهد، که می‌تواند فرصت‌های برابر را از دختران سلب کند.

تضعیف همبستگی جنسیتی: نمایش تعامل دختران و پسران در فعالیت‌های علمی می‌توانست برابری و همکاری جنسیتی را تقویت کند.

تصویر ۳. علوم اجتماعی پایه سوم- ص ۴۱

نمونه سوم: علوم اجتماعی پایه سوم

۱. معنای بازنمودی (الگوی بصری، چیدمان-اشیا-اجزای همراه)

نمونه بر اساس ساخت روایی شامل سه شخصیت است. شخصیت اول کارگر است که مشغول کار در کارخانه است، و

دو شخصیت دیگر در حال تماشای او هستند. خط نگاه دختر و پسر به کارگر است، در حالی که توجه و تمرکز کارگر به دستگاه معطوف است. ترکیب رنگی تصویر مناسب است و نوع لباس و پوشش شخصیت‌ها نشان‌دهنده سادگی آنها است.

۲. معنای تعامل اجتماعی (تماس-فاصله‌ی اجتماعی-نگرش)

از منظر ارتباط با مخاطب، هیچ‌گونه تعامل مستقیم میان شخصیت‌ها و خواننده برقرار نیست؛ زیرا نگاه شخصیت‌ها عمدتاً به عناصر درون تصویر معطوف شده است. این چیدمان باعث می‌شود بیننده صرفاً در جایگاه ناظر قرار گیرد. زاویه دوربین، مستقیم و هم‌سطح با شخصیت‌هاست که نوعی حس برابری میان آنان ایجاد می‌کند. با این حال، جهت نگاه شخصیت‌ها به بیرون قاب سبب می‌شود ارتباط با مخاطب اصلی، یعنی دانش‌آموزان، تضعیف شود و پیام تصویر به‌طور کامل منتقل نشود.

۳. بازنمود کلیشه‌های جنسیتی

از منظر توزیع جنسیتی، این تصویر نابرابری را نشان می‌دهد؛ به‌گونه‌ای که تعداد شخصیت‌های مذکر بیش از شخصیت‌های مؤنث است. نکته قابل توجه این است که با وجود حضور و فعالیت زنان در عرصه‌های گوناگون در کنار مردان، نقش آنان در این تصویر نادیده گرفته شده و صرفاً در جایگاه ناظر بازنمایی شده‌اند.

نمونه چهارم: ریاضی پایه اول

۱. معنای بازنمودی (الگوی بصری، چیدمان-اشیا-اجزای همراه)

تصویر به دو بخش متمایز تقسیم شده است: در بخش بالایی، فضای خانوادگی دیده می‌شود و در بخش پایینی، ردیفی از ماشین‌ها قرار دارد. این چینش بصری، تضاد یا پیوندی میان سنت و مدرنیته را تداعی می‌کند. ترکیب‌بندی، خانواده را در کانون توجه قرار داده و سایر عناصر را به پس‌زمینه رانده است. پدر و مرد دیگری مشغول آماده‌سازی غذا هستند، در حالی که مادر و دیگر زنان به سرو غذا و مراقبت از کودکان می‌پردازند. کودکان آزادانه در فضای باز بازی می‌کنند و ماشین‌ها، که در پایین تصویر و جدا از فضای خانوادگی قرار گرفته‌اند، مرزی نمادین میان زندگی مدرن و جمع خانوادگی ایجاد کرده‌اند. جزئیاتی همچون ظروف غذا، زیرانداز و کباب‌پز، یادآور یک تفریح سنتی‌اند و حضور محیط طبیعی، حس آرامش و صمیمیت را تقویت می‌کند.

۲. معنای تعاملی (تماس، فاصله اجتماعی، نگرش)

در تصویر، هیچ فردی مستقیماً به دوربین نگاه نمی‌کند که این امر حس طبیعی بودن صحنه و مشاهده یک موقعیت واقعی و روزمره را به بیننده القا می‌کند. فاصله نزدیک افراد خانواده از یکدیگر نشانه‌ای از صمیمیت و انسجام خانوادگی است، در حالی که فاصله ماشین‌ها از فضای خانواده، دوگانگی میان دنیای صنعتی و زندگی خانوادگی را نشان می‌دهد. زاویه دید بالا (High Angle) تمامی اجزا را به وضوح نمایش می‌دهد و دیدی بی‌طرفانه و کل‌نگرانه به تصویر می‌بخشد. هم‌چنین، فاصله دوربین از خانواده حس مشاهده‌ای آرام و غیرمداخله‌گرانه ایجاد کرده است.

تصویر ۴. ریاضی پایه اول-ص ۲۹

۳. بازنمود کلیشه‌های جنسیتی در جامعه

تصویر به وضوح نقش‌های جنسیتی را بازنمایی می‌کند؛ پدر و مرد دیگر در حال تهیه غذا هستند که یکی از نقش‌های سنتی مردان در خانواده‌های ایرانی را نشان می‌دهد، در حالی که مادر و زن دیگر مشغول سرو غذا و مراقبت از کودکان هستند، که بازتاب‌دهنده کلیشه‌های جنسیتی زنان به عنوان مسئولان اصلی مدیریت خانواده است. تفاوت رنگ ماشین‌ها (صورتی و خاکستری) نیز به کلیشه‌های مرتبط با جنسیت اشاره دارد؛ صورتی اغلب با زنان و دختران و خاکستری با مردان ارتباط دارد. تصویر، خانواده‌ای سنتی را نشان می‌دهد که ارزش‌هایی مانند صمیمیت، همکاری و گذراندن وقت با یکدیگر را ترویج می‌کند. کودکان آزادانه در طبیعت بازی می‌کنند و این ایده‌آل‌های یک زندگی خانوادگی سالم و پرنشاط را تقویت می‌کند. هم‌چنین، ماشین‌ها به عنوان نمادی از مدرنیته در مقابل فضای خانوادگی سنتی قرار دارند که این تقابل نشان‌دهنده اولویت زندگی سنتی و ارزش‌های خانوادگی نسبت به دنیای مدرن است.

نمونه پنجم: قرآن پایه اول

تصویر ۵. قرآن پایه اول - ص ۶۷

۱. معنای بازنمودی (الگوی بصری، چیدمان اشیا و اجزای همراه)

تصویر در فضایی گنبدی شکل و مذهبی طراحی شده که نمادی از معنویت و فضای مقدس است. وجود محراب یا پنجره‌ای نورانی در پس زمینه، بر ارتباط با امر قدسی تأکید دارد. فرد مرکزی در تصویر با نورانی شدن چهره و لباس خاص، جایگاه رهبری یا معنوی دارد. کودکان در حال تعامل با او هستند، که حس احترام و محبت را بازنمایی می‌کند. استفاده از رنگ‌های گرم و ملایم مانند زرد و سبز، فضایی صمیمی و آرامش‌بخش را القا می‌کند. چیدمان افراد (نشسته و ایستاده) نشان‌دهنده نظم و توجه به مقام مرکزی است.

۲. معنای تعاملی (تماس، فاصله‌ی اجتماعی و نگرش)

تماس مستقیم بین کودکان و شخصیت مرکزی از طریق در آغوش گرفتن و لمس کردن دیده می‌شود، که بیانگر حس نزدیکی، احترام و ارتباط عاطفی است. فاصله اجتماعی بسیار نزدیک طراحی شده، به گونه‌ای که حس خانوادگی و انسجام را منتقل می‌کند. نگاه‌ها همگی به شخصیت مرکزی معطوف است که نشان‌دهنده توجه و تحسین افراد نسبت به اوست. نگرش کلی تصویر، دعوت به ارزش‌هایی چون محبت، احترام و آموزه‌های اخلاقی را بازتاب می‌دهد.

۳. بازنمود کلیشه جنسیتی در جامعه

تصویری که به بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی در فضای مذهبی می‌پردازد، بر تأکید نقش رهبری مردانه متمرکز است. شخصیت محوری تصویر، با چهره‌ای نورانی که نماد قدرت و رهبری معنوی است، کلیشه سنتی مردان به عنوان رهبران و مربیان را تقویت می‌کند. حضور کودکان در تصویر، نقش‌های منفعلانه آنان را در جایگاه یادگیرنده و پذیرنده برجسته می‌سازد، اما نبود کامل دختران در ترکیب تصویری، به طور ضمنی حذف زنان و دختران از فضاهای مذهبی و آموزشی را تداعی می‌کند. این حذف نه تنها بازتابی از کلیشه‌های جنسیتی است بلکه به بازتولید نقش‌های انحصاری مردانه در این حوزه‌ها کمک می‌کند. افزون بر این، عدم نمایش زنان بالغ در جایگاه‌های رهبری یا معنوی نشانگر تصویری محدودکننده است که آنان را از دسترسی به نقش‌های قدرت، به ویژه در بسترهای مذهبی، محروم می‌سازد. به این ترتیب، تصویر به طور ساختاری کلیشه‌های جنسیتی سنتی را تقویت و بازتولید می‌کند.

نمونه ششم: هدیه‌های آسمانی پایه سوم

تصویر ۱. هدیه‌های آسمانی پایه سوم - ص ۱۲

۱. معنای بازنمودی (الگوی بصری، چیدمان اشیا و اجزای همراه)

تصویر به صورت کارتونی و رنگارنگ طراحی شده است و حس شادی و انرژی را منتقل می‌کند. عناصر طبیعی مانند درختان، رودخانه و چمن‌ها در کنار فعالیت‌های انسانی ترکیب می‌شوند. کودکان در بخش‌های گوناگون تصویر پراکنده‌اند و هر گروه مشغول فعالیتی خاص است، مانند ماهیگیری، بازی با تور یا پیک‌نیک. این چیدمان حس پویایی و تنوع را نشان می‌دهد. اشیایی مانند تور، بادبادک، سفره پیک‌نیک و رودخانه به عنوان اجزای مکمل عمل می‌کنند و بر طبیعی بودن و فعالیت‌های اوقات فراغت تأکید دارند.

۲. معنای تعاملی (تماس، فاصله اجتماعی و نگرش)

کودکان در تصویر مستقیماً با بیننده تماس چشمی ندارند و بیشتر درگیر فعالیت‌های خود هستند، که این امر حس نظاره‌گری را برای بیننده ایجاد می‌کند. ترکیبی از فاصله‌های اجتماعی، شامل فاصله نزدیک (کودکان کنار رودخانه) و فاصله دور (کودکان در پس‌زمینه)، تنوعی در ارتباط با بیننده به وجود آورده است. افزون بر این، زاویه دید از سطح چشم به بیننده حس حضور در صحنه را القا می‌کند و تجربه‌ای واقع‌گرایانه از محیط را فراهم می‌سازد.

۳. بازنمود کلیشه جنسیتی در جامعه

تصویر تلاش می‌کند فعالیت‌های متنوعی را برای کودکان به نمایش بگذارد، اما پسران در فعالیت‌هایی مانند ماهیگیری و بازی حضور پررنگ‌تری دارند، در حالی که نقش دختران کمتر مشخص است و کلیشه خاصی برای آنان مشاهده نمی‌شود. با وجود اینکه تفکیک جنسیتی آشکاری در فعالیت‌ها وجود ندارد، می‌توان نشانه‌هایی از کلیشه‌ها، مانند تمرکز بیشتر بر پسران در فعالیت‌های پرجنب‌وجوش، مشاهده کرد. به طور کلی، تصویر فضایی شاد و آزاد برای کودکان ترسیم می‌کند، هرچند کم‌رنگ بودن نقش دختران به عنوان نکته‌ای قابل تأمل مطرح است.

نمونه هفتم: فارسی پایه دوم

تصویر ۷. فارسی پایه دوم - ص ۴۸

۱. معنای بازنمودی (الگوی بصری، چیدمان اشیا و اجزای همراه)

این تصویر ترکیبی از بازنمایی روایی و مفهومی را نشان می‌دهد. از منظر روایی، شخصیت‌ها در حال انجام فعالیت‌های مشخصی هستند که به نقش‌های شغلی‌شان مرتبط است: کارگر دیوار می‌چیند، باغبان از گیاهان مراقبت می‌کند، پلیس در خیابان حضور دارد و معلم مشغول آموزش دانش‌آموزان است. این بازنمایی روایی بر کنش و عملکرد افراد در زندگی اجتماعی تأکید دارد. از منظر مفهومی، هر شخصیت نماد یک شغل و جایگاه اجتماعی خاص است. تصویر به گونه‌ای طراحی شده است، که افراد را به‌عنوان نمایندگان از گروه‌های شغلی گوناگون معرفی می‌کند و نشان می‌دهد که این نقش‌ها چگونه در جامعه توزیع شده‌اند. بنابراین، تصویر بیش‌تر بر ساختار اجتماعی و تقسیم نقش‌ها تمرکز دارد.

۲. معنای تعاملی (تماس، فاصله اجتماعی و نگرش)

تعامل بین تصویر و بیننده به‌گونه‌ای است که شخصیت‌ها نگاهی مستقیم به بیننده ندارند. این نوع نگاه غیرمستقیم، تصویر را در دسته «نشان‌دهنده» قرار می‌دهد. در چنین تصاویری، بیننده نقش یک ناظر بیرونی را ایفا می‌کند و صرفاً شاهد صحنه‌ای است که در آن، شخصیت‌ها بدون برقراری ارتباط مستقیم، در حال انجام وظایف خود هستند. زاویه دید: زاویه تصویر نسبت به شخصیت‌ها هم‌سطح چشم است، به این معنی که تصویر قصد دارد حس برابری و همدلی را در بیننده ایجاد کند. در صورتی که زاویه از بالا یا پایین بود، می‌توانست حس قدرت یا ضعف شخصیت‌ها را القا کند، اما اینجا تصویری خنثی ارائه شده است. اندازه قاب: تصویر دارای فاصله‌ای متوسط از شخصیت‌ها است، نه آن‌قدر نزدیک که حس صمیمیت ایجاد کند و نه آن‌قدر دور که باعث بیگانگی شود. این امر باعث می‌شود که بیننده به راحتی موقعیت افراد را مشاهده کند، اما همچنان در جایگاه یک مشاهده‌گر باقی بماند.

۳. بازنمود کلیشه جنسیتی در جامعه

تصویر هیچ زنی را در شغل‌های اجرایی و فیزیکی نشان نمی‌دهد، در حالی که امروزه بسیاری از زنان در حوزه‌های ساخت‌وساز، کشاورزی و پلیس نیز مشغول به کار هستند. تقسیم‌بندی مشاغل به این شیوه، بر نقش‌های جنسیتی سنتی تأکید می‌کند و ممکن است در ذهن مخاطبان کودک، تصویری محدود از فرصت‌های شغلی مردان و زنان ایجاد کند.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج بررسی تصاویر و نشانه‌های ۱۸ کتاب در شش عنوان درسی دوره ابتدایی (پایه اول تا سوم) نشان می‌دهد که بازنمایی جنسیت به‌طور چشمگیری نابرابر است. از مجموع تصاویر، ۶۱ درصد به جنس مذکر و ۳۹ درصد به جنس مؤنث اختصاص داشت. تنها در کتاب ریاضی، تعداد تصاویر زنان بیش‌تر بود و در سایر کتاب‌ها، مردان غالب بودند. افزون بر تعداد، نحوه بازنمایی جنسیت نیز به شکل قابل توجهی نابرابر بود، که در ادامه به تحلیل آن می‌پردازیم. در حوزه فردی، مردان اغلب به‌عنوان افرادی فعال، ماجراجو و دارای توانایی‌های فیزیکی بالا به تصویر کشیده شده‌اند. در مقابل، زنان در نقش‌هایی وابسته، خانه‌دار و با زندگی ساده‌تر نمایش داده شده‌اند. این الگوها، به‌ویژه در موضوعات مرتبط با تربیت نیز، می‌تواند کلیشه‌های جنسیتی را در ذهن دانش‌آموزان تقویت کند. در حوزه ورزش نیز، فعالیت‌های پرتحرک و نیازمند قدرت فیزیکی بالا به مردان اختصاص داده شده است، در حالی که زنان در ورزش‌هایی با تحرک کم‌تر دیده می‌شوند. این تصاویر به‌طور ضمنی به دانش‌آموزان القا می‌کند که زنان از نظر فیزیکی ضعیف‌تر هستند و توانایی مشارکت در فعالیت‌های پرتحرک را ندارند. در زمینه شغلی، مردان در طیف گسترده‌ای از مشاغل فنی، مدیریتی و علمی به تصویر کشیده شده‌اند، که این مشاغل با جایگاه اجتماعی بالا و فرصت‌های پیشرفت بیش‌تری همراه هستند. در مقابل، زنان اغلب در نقش‌های سنتی مانند پرستاری و معلمی نمایش داده شده‌اند، که به ویژگی‌های مراقبتی و وابستگی تأکید دارند. این بازنمایی‌ها نه تنها نقش‌های زنان را محدود می‌کند بلکه به‌طور غیرمستقیم بر انتخاب‌های شغلی و اعتمادبه‌نفس دانش‌آموزان دختر تأثیر منفی گذاشته و فرصت‌های برابر را کاهش می‌دهد.

در حوزه اجتماعی، مردان به‌طور غالب در نقش‌های فعال و پرنفوذ نمایش داده شده‌اند. حضور آن‌ها در جلسات، کنفرانس‌ها و موقعیت‌های مدیریتی، تصویری از قدرت و تسلط اجتماعی برای مردان ترسیم می‌کند. در مقابل، زنان بیش‌تر در نقش‌های خانوادگی و حمایتی دیده می‌شوند. حتی در مواردی که زنان در عرصه‌های اجتماعی حضور دارند، این حضور معمولاً محدود به نقش‌های وابسته یا حمایتی است. افزون بر این، ارزش‌گذاری اجتماعی زنان غالباً با نقش مادری گره خورده است. هرچند مادر بودن نقشی ارزشمند است و بازنمایی آن ضرورت دارد، اما محدود کردن زنان به این نقش، توانمندی‌های دیگر آن‌ها را نادیده گرفته و آن‌ها را به موجوداتی وابسته به خانه و خانواده کاهش می‌دهد. حضور زنان به عنوان مادر و حضور آنان در عرصه‌های اجتماعی منافاتی با یکدیگر ندارند و توانایی مضاعف آنان را نشان می‌دهد. این بازنمایی‌ها نه تنها مشارکت فعال زنان در عرصه‌های گوناگون اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را محدود می‌کند، بلکه کلیشه‌های جنسیتی را در جامعه تقویت می‌کند. برای مثال، حتی موفقیت‌های زنان در زمینه‌های علمی، فرهنگی و ورزشی نیز اغلب با حمایت مردان معرفی می‌شود، این نگرش، استقلال و توانمندی آن‌ها را زیر سؤال می‌برد. برای رسیدن به جامعه‌ای عادلانه و برابر، ضروری است که بازنمایی‌های جنسیتی در رسانه‌ها و کتاب‌های درسی متناسب با پویایی‌های اجتماعی و مدنی در کنار توجه به زمینه‌های فرهنگی جامعه تغییر کند. بازنمایی نقش‌های متنوع و

توانمندی‌های زنان به‌طور مستقل و در کنار مردان، از یک سو فرصت برابر برای هر دو گروه زنان و مردان را به نمایش می‌گذارد و از سوی دیگر بازتاب واقعیت‌های اجتماعی جامعه پویای امروز ایران است. این تغییر می‌تواند به شکستن کلیشه‌های جنسیتی کمک کرده و فرصت‌های بیشتری را برای زنان فراهم آورد. بازنمایی توانمندی‌های مشترک و اختصاصی هر یک از دو گروه زنان و مردان به کمک اصلاح محتوای آموزشی کتاب‌های درسی -به نحوی که فرصت‌های برابر جنسیتی بیشتری را بازنمایی و معرفی می‌کنند و به عدالت آموزشی و اجتماعی نزدیک‌تر می‌شوند- می‌تواند ضمن تقویت انسجام اجتماعی، احساس تبعیض و فرودستی از سوی زنان و دختران را کاهش دهد.

References

- Abroshan, M. and Arjomandi, S. (2016). Representation of Gender Stereotypes in the Compiled Persian Textbooks of Iranian Elementary Schools. *Journal Sociology of Education*, 1(2), 7-40. (Persian In)
- Aghaei Nezhad, B. Saijadi Nezhad, R. Najafi Ivaki, A. (2024). Studying and analyzing the pictures of "Arabic, the language of Quran" in high senior school based on the theory of picture reading grammar by Kress and van Leeuwen. *Journal of Curriculum Research*, 14(1), 138-109.
- Nakhostin, Sara, & Alimorad, Zahra. (2023). Uncovering Gender Representation in Farsi Biyamuzim (Let's Learn Persian) Series. *Journal of Persian Language Teaching To NON-Persian Speakers*, 11(2 (24)), 245-267. (Persian In).
- Ali norowzi, R. , ghasemi, V. and mohammad taghi nejad, R. (2015). Comparative Content Analysis of Picture Books by Iran and Syria, with Emphasis on the Role of Gender Inequality. *Journal of Applied Sociology*, 26(1), 17-38. (In persian).
- Alimadadi Z, vala R, Nazem F. (2022). Gender representation in the secondary school english language book from the perspective of the components of an unequal and discriminatory view of women. *Journal of Psychological Science*. 21(111), 559-574 (In Persian).
- Alipoor P, Zahedi Mazandarani M J, Maleki A, Javadi Yegane M R. (2017). Representation of Discursive Conflicts of Gender Equity in Development plans of I.R. Iran. *refah*. 17(66), 107-148. (In Persian).
- Azizpouran, Z. and moradi, A. (2021). Investigating the Relationship between Cultural Identity and Consumption of Cultural Goods (Case Study: Young women in Shahinshahr). *Journal Sociology of Culture and Art*, 3(4), 136-110. (Persia Inn)
- Blumberg, R. L. (2008). The invisible obstacle to educational equality: Gender bias in textbooks. *Prospects*, 38(3), 345-361. <https://doi.org/10.1007/s11125-008-9086-6>
- Boroujerdi Alavi, M. and Arjmandfar, F. (2015). Semiotics of the illustrations in primary school Farsi and Social Instructions' textbooks. *Journal of Educational Innovations*, 14(2), 117-139.
- Esmailzade, M., Mahram, B., & Vakili, H. (2022). The Study of Feminist Approaches As New Identity in Secondary School Textbooks. *Journal The Women and Families Cultural-Educational*, 17(58), 159-181. (Pers Inian).
- Hafiei, S. S. and Hoseinifar, S. Z. (2022). Semiotic analysis of textbooks' cover images from the perspective of gender studies (Elementary textbooks). *Sociology of Culture and Art*, 4(3), 91-67. doi: doi.org/10.34785/J016.2022.030. (Persian In)
- Izadpanah, Amin. (2022). A Critical Analysis of the Opportunities and Possibilities for Inclusive Pedagogy in the Theoretical Foundations of Iranian Formal Education. *Journal of Curriculum Research*, 12 (2), 256-278. (Persian In).
- Kardan Halvae, Z. , Fathiazar, E. and Adib, Y. (2016). Survey on the female students experiences in gender concept reflection in school textbooks. *Journal of Qualitative Research in Curriculum*, 1(4), 70-90. (In Persian).
- Kondori, F. and Ghaderi Rousing, A. (2020). Descriptive content analysis of the pictures in elementary school textbooks based on gender justice criteria. *Journal of Pouyesh in Education and Consultation (JPEC)*, 1398(11), 86-104. (In persian).
- Košir, S., & Lakshminarayanan, R. (2023). Do visual constructs in social science textbooks evince gender stereotypes and bias? A case study from India. *Journal Gender and Education*, 35(1), 69-88.
- Kress, G., & Van Leeuwen, T. (2006). *Reading images: The grammar of visual design* (2nd ed.). Routledge.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). SAGE.

- Lee, J. F., & Collins, P. (2010). Construction of gender: A comparison of Australian and Hong Kong English language textbooks. *Journal of Gender Studies*, 19(2), 121-137. <https://doi.org/10.1080/09589231003695856>
- Lindner, J., & Makarova, E. (2024). Challenging gender stereotypes: Young women's views on female role models in secondary school science textbooks. *International Journal of Educational Research Open*, 7, 100376.
- Marzooghi, R. and Mansoori, S. (2015). Qualitative content analysis of elementary textbooks based on gender orientation. *Journal Woman in Development & Politics*, 13(4), 469-485. (Persian In).
- Mehrān, G. , Narāghizādeh, A. and Malekzādeh, S. (2017). The role of gender stereotypes of the 1st grade high school Persian language and literature textbooks in choosing the field of study of male and female students. *Journal of Educational Innovations*, 16(1), 43-66. (In Persian).
- Mousavi Khamaneh, M. , VEDADHIR, A. and Barzgar, N. (2011). Human Development Based on Women's Education and Gender (A Cross-National Comparative Study). *Woman in Development & Politics*, 8(4), 51-73. (In Persian).
- Nandi, A., Hader, T., & Das, T. (2024). Meta-Analysis Study: Gender Stereotypes and Bias in School Education Textbooks. *Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 1(2), 144-152. (In Persian).
- Neuendorf, K. A. (2017). *The content analysis guidebook* (2nd ed.). SAGE
- Pashaei, M. R. (2022). Content Analysis of the Elementary School Persian Books Based on the Fields of Political and Social Education the Document of Fundamental Change in Education. *Critical Studies in Texts & Programs of Human Sciences*, 22(8), 199-225. <https://doi.org/10.30465/crtls.2022.35885.2210>
- Rezaei T, Sojoodi F. (2015). The Representation of Sexuality in Visual Texts of English Language Teaching Books to non-English Language Speakers based on Visual- social Semiotics: The Case Study of American English File (2), Four. LRR; 6 (3) :115-140
- Saberi, K., & Nazari Tarhan, L. (2017). A Social Semiotic Approach to Children's Books: Focus on Persian Book of the First Grade of Primary School. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 5(19), 119-140. (In Persian)
- Swara, S. J., & Mambu, J. E. (2024). Analyzing Gender Inequality and Stereotypes in Foreign-Sourced ELT Textbooks at an Indonesian School: A Mixed-Methods Content Analysis. *Voices of English Language Education Society*, 8(1), 230-240.
- Tabatabaei, M. (2018). An Investigation of the Components of Political Education in Social Studies Textbooks at Elementary Level. *Research in Islamic Education Issues*, 26(40), 119-135. (Persian In).
- Taghipour, A., Yavari, F., & Marasi, M. (2020). Gender Representation in the Works of Self-Taught Painters from the Perspective of Social Semiotics of Image. *Woman in Culture Arts*, 11(1), 65-88
- Telioussi, V., Zafiri, M., & Pliogou, V. (2020). Occupation and gender stereotypes in primary school: The case of the english language coursebooks in Greek primary schools. *Universal Journal of Educational Research*, 8(4), 1135-1148.
- Wafa, D. (2021). Reinforced stereotypes: A case study on school textbooks in Egypt. *Journal of International Women's Studies*, 22(1), 374-385
- Yadollahi, A. , zarei, M. H. and Yavari, A. (2020). A Comparative Study of the 2030 Agenda Approach and the Transformation Document in Iran's Education toward Gender Educational Equality. *Public Law Research*, 21(65), 171-198. <https://doi.org/10.22054/qjpl.2019.34379.1910> (In Persian).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی